

Μνήμων

Τόμ. 5 (1975)

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

Τ Ο Μ Ο Σ Π Ε Μ Π Τ Ο Σ

JOHANNES KODER : Ένα άγνωστο νομικό χειρόγραφο από τη Μάνη
 • ΕΛΕΝΗ ΣΑΡΑΝΤΗ : Η Πάτρα όπως την είδαν οι περιηγητές από
 το 1204 ως το 1500 • Α. ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ : Ένα χειρόγραφο από το
 Μελένικο στη Βιβλιοθήκη John Rylands του Μάντσεστερ • ΕΛΕΥΘΕ-
 ΡΙΟΣ Π. ΑΛΕΞΑΚΗΣ : Η δομή της ελληνικής οικογένειας στη Θράκη
 • ΘΑΝΟΣ ΒΕΡΕΜΗΣ : Ανέκδοτα κείμενα γύρω από το Κίνημα της
 6ης Μαρτίου 1933 • ΕΥΤΥΧΙΑ Δ. ΛΙΑΤΑ : Μαρτυρίες για την πτώση
 τ' Αναπλιού στους Τούρκους (9 Ιούλη 1715) • ΚΩΣΤΑΣ ΛΑΠΠΑΣ :
 Ο Καλαβρυτινός δάσκαλος Γρηγόριος Ίωαννίδης και η Βιβλιοθήκη του
 • ΧΡΗΣΤΟΣ Κ. ΛΟΥΚΟΣ : Ο Μακρυγιάννης προσφέρει στη βασίλισσα
 της Αγγλίας Βικτωρία τις εικονογραφίες του Εικοσιένα • ΒΙΒΛΙΟΓΡΑ-
 ΦΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ 1974.

Α Θ Η Ν Α 1 9 7 5

ΕΝΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟ ΑΠΟ ΤΟ ΜΕΛΕΝΙΚΟ ΣΤΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ JOHN RYLANDS ΤΟΥ ΜΑΝΤΣΕΣΤΕΡ.
(Ψευδο-Δωρόθεος, Λέων ΣΤ' ο Σοφός)

Α. ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ

doi: [10.12681/mnimon.355](https://doi.org/10.12681/mnimon.355)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ Α. (1975). ΕΝΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟ ΑΠΟ ΤΟ ΜΕΛΕΝΙΚΟ ΣΤΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ JOHN RYLANDS ΤΟΥ ΜΑΝΤΣΕΣΤΕΡ. (Ψευδο-Δωρόθεος, Λέων ΣΤ' ο Σοφός). *Μνήμων*, 5, 35–48. <https://doi.org/10.12681/mnimon.355>

Α. ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΝΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟ ΑΠΟ ΤΟ ΜΕΛΕΝΙΚΟ ΣΤΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

JOHN RYLANDS ΤΟΥ ΜΑΝΤΣΕΣΤΕΡ *

(Ψευδο - Δωρόθεος, Λέων ΣΤ' ὁ Σοφός)

Όταν πρὶν λίγα χρόνια ἀποδελτίωνα τὸ πολύτιμο «Répertoire des bibliothèques et des catalogues de manuscrits grecs» Παρίσι² 1958 τοῦ Μ. Richard (= RR), γιὰ τὴν τυχὸν ἀνεύρεση ἀγνώστων χρονογραφικῶν κειμένων τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς, ἐπισήμανα τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς χρονογραφίας στὴ Βιβλιοθήκη John Rylands τοῦ Μάντσεστερ (RR 576), γιὰ τὴν ὁποία, ὅμως, τὸ RR δὲν παρῆχε κανένα διαφωτιστικὸ στοιχεῖο.

Τὸ 1974 ἐπέτυχα νὰ μελετήσω τὸ χειρόγραφο αὐτό, ποὺ φέρει τὸν ἀριθμὸ 22 τῆς Βιβλιοθήκης, χάρις στὴν εὐγενῆ μεσολάβηση τοῦ διευθυντῆ τοῦ Ἑλληνικοῦ τμήματος τοῦ Institut de Recherche et d' Histoire des Textes (= I. R. H. T.) πατρὸς J. Paramelle ποὺ εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ φροντίσῃ γιὰ τὴν ἄμεση παραγγελία μικροφωτογραφιῶν μέσω τοῦ I. R. H. T. **.

Πρόκειται γιὰ χειρόγραφο γραμμένο, ὅπως θὰ δοῦμε, στίς ἀρχές τοῦ 17ου αἰῶνα στὴν πόλὴ Μελένικο τῆς Μακεδονίας. Τὸ περιεχόμενό του μπορεῖ νὰ χωρισθῇ σὲ δύο μέρη: τὸ πρῶτο μέρος (ff. 1 - 258^v) περιέχει τὴ χρονογραφία τοῦ Ψευδο - Δωροθέου ἐνῶ στὸ δεῦτερο (ff. 259 - 286^v) παραδίδονται χρησιμοὶ τοῦ Λέοντος ΣΤ' τοῦ Σοφοῦ, διάφορες προφητεῖες καὶ ἄλλα κείμενα ἐσχατολογικοῦ περιεχομένου.

Ἡ χρονογραφία τοῦ Ψευδο - Δωροθέου, γνωστὴ καὶ ὡς Χρονογράφος ἢ Βιβλίον Ἱστορικόν, ἀποτελέσσει, καθὼς εἶναι γνωστό, τὸ κύριον ἱστορικὸ

* Εὐχαριστῶ θερμὰ τὸν διευθυντὴ τῆς Βιβλιοθήκης John Rylands κ. Frank Taylor, ὁ ὁποῖος μοῦ ἐπέτρεψε νὰ δημοσιεύσω τὴ μελέτη αὐτὴ καὶ μοῦ ἔδωσε μὲ προθυμία πολλὰς πληροφορίες γιὰ τὸ χειρόγραφο.

** Μένω πάντοτε εὐγνώμων.

ανάγνωσμα τοῦ ὑπόδουλου ἑλληνισμοῦ στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας¹. Τὸ κείμενο ἦταν γνωστὸ 50 τουλάχιστον χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν πρώτη του ἔκδοση (1631), ὅπως μαρτυρεῖ ἡ πληθώρα τῶν χειρογράφων ποὺ τὸ παραδίδει². Ἡ εὐρύτατη διάδοση τοῦ χρονικοῦ συνετέλεσε στὴ δημιουργία πολυαριθμῶν παραλλαγῶν τῆς ἀρχικῆς διηγήσεως, μιὰ ἀπὸ τὶς ὁποῖες, γνωστὴ μὲ τὸ ὄνομα «Βιβλίον ἱστορικόν», τυπώθηκε στὴ Βενετία τὸ 1631 καὶ ἀποτέλεσε τὴν πρώτη ἐντυπὴ ἔκδοση τοῦ ἔργου. Ἡ ἔκδοση εἶχε τὸν ἀκόλουθο τίτλο: *Βιβλίον ἱστορικὸν περιέχον ἐν συνόψει διαφόρους καὶ ἐξόχους ἱστορίας Ἀρχόμενον ἀπὸ κτίσεως Κόσμου μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐπέκεινα συλλεχθὲν μὲν ἐκ διαφόρων ἀκριβῶν Ἱστοριῶν καὶ εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν μεταγλωτισθὲν παρὰ τοῦ Ἱερωτάτου Μητροπολίτου Μονεμβασίας κυρίου Δωροθέου Νεωστὶ δὲ τυπωθὲν μετὰ ἐξόδου τοῦ εὐγενεστάτου κυρίου Ἀποστόλου Τζιγαρᾶ τοῦ ἐξ Ἰωαννῶν καὶ Ἰωάννου Ἀντωνίου τοῦ Ἰουλιανοῦ εἰς κοινὴν ὠφέλειαν. Ἐνετίησιν Ἐτη κυρίου ,α χ λ α' Παρ' Ἰωάννη Ἀντωνίῳ τῷ Ἰουλιανῷ*³.

Ὁ ἴδιος ὁ Τζιγαρᾶς στὸν πρόλογο ποὺ προέταξε συμβούλευε τοὺς «... Ἕλληνας καὶ ὀρθοδόξους χριστιανούς... νὰ μὴν λυπηθοῦν ὀλίγην ἔξοδον

1. Βλ. σχετικὰ: G. M o r a v c s i k, *Byzantinoturcica*, τ. I, Βερολίνο 2 1958, σ. 412-414, Δ. Β. Ο ἰ κ ο ν ο μ ῖ δ η, «Χρονογράφου» τοῦ Δωροθέου τὰ λαογραφικά, *Λαογραφία* 18 (1959) 113 - 243 καὶ 19 (1960) 3 - 96. (Ἰδιαίτερα σημαντικὴ ἡ βιβλιοκρισία τῆς Ἑ λ ι σ ἰ ἄ β ε τ Ζ α χ α ρ ι ἰ ἄ δ ο υ, *Ἑλληνικά* 17 (1962) 435 - 446), Ἑ λ ι σ ἰ ἄ β ε τ Ζ α χ α ρ ι ἰ ἄ δ ο υ, Μιὰ ἰταλικὴ πηγὴ τοῦ Ψευδο-Δωροθέου γιὰ τὴν ἱστορία τῶν Ὀθωμανῶν, *Πελοποννησιακά* 5 (1962) 46 - 59, τ ῆ ς Ἰ δ ι α ς, Ἡ πατριαρχία τοῦ Διονυσίου Β' σὲ μιὰ παραλλαγὴ τοῦ Ψευδο-Δωροθέου, *Θησαυρίσματα* 1 (1962) 142 - 161, Δ. Α. Ζ α κ υ θ η ν ο ῦ, Μεταβυζαντινὴ καὶ νεώτερα ἑλληνικὴ ἱστοριογραφία, *ΠΑΑ* 49 (1974) 61 - 62.

2. Πίνακα τῶν χειρογράφων δίνει ὁ M o r a v c s i k, ὁ.π., σ. 413. Σ' αὐτὰ ἂς προστεθοῦν, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ χειρόγραφο τοῦ Μάντισσετερ, ἐπὶ ἀκόμῃ: τὸ ὑπ' ἀριθ. 215 τοῦ Ann Arbor Μίτσιγκαν (Ἑλ. Ζ α χ α ρ ι ἰ ἄ δ ο υ. Ἡ πατριαρχία... ὁ.π.), τὸ ὑπ' ἀριθ. 2 χειρόγραφο τῆς Συλλογῆς Ἑμμ. Δρύλλη στὴ Νάξο (Β. Σ φ υ ρ ὅ ρ α, Κώδικες ἐκ Νάξου, *ΕΕΒΣ* 33 (1964) 218), ἓνα χειρόγραφο ποὺ βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τῆς Καλαμάτας (Π. Γ. Θ έ μ ε λ η, Ἐνας κώδικας τοῦ Ψευδο-Δωροθέου στὴν Καλαμάτα, *Ἑλληνικά* 19 (1966) 348 - 351) καὶ τέσσερα ποὺ βρίσκονται στὴ Σοβιετικὴ Ἐνωση καὶ ἐπισημάνθηκαν ἀπὸ τὴν Lebedeva. Βλ. I. N. L e b e d e v a, *Spiski hroniki Pseudo - Dorofeja v sobranijah Sovetskogo Sojuza, Viz. Vremennik* 26 (1965) 100 - 109. Ἀσφαλῶς λαμβάνουν πολὺ περισσό-τερα. Δὲν θὰ ἦταν ἴσως ἄσκοπο νὰ σημειώσουμε ὅτι ἓνα ἀπὸ τὰ χειρόγραφα τοῦ Ψευδο-Δωροθέου ἔχει ἀντιγραφτῇ ἀπὸ τὸν Μελέτιο Βλαστό, ἀπὸ τὸν ὁποῖο προέρχεται, ὅπως εἶναι γνωστὸ, καὶ ἡ πεζὴ διασκευὴ τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα. Βλ. L. P o l i t i s, *Digénis Akritas. A propos de la nouvelle version de l' épopée byzantine, Scriptorium* 27 (1973) 332 σημ. 11.

3. É. L e g r a n d, *Bibliographie Hellénique... 17e siècle*, τ. 1, Παρίσι 1894, σ. 290.

νάγοράσουν τοῦτο τὸ βιβλίον... [γιατί]... ἡ ἀξία του εἶναι πολλή καὶ μεγάλη... »⁴. Τὰ λόγια του εἰσακούσθηκαν μὲ ἀποτέλεσμα μέχρι τὶς ἀρχὲς τοῦ 9ου αἰώνα νὰ κυκλοφορήσουν 18 τουλάχιστον ἐκδόσεις τοῦ περιζήτητου αὐτοῦ ἔργου⁵. Συγχρόνως τὸ χρονικὸ διαδόθηκε σὲ γειτονικοὺς καὶ ἄλλους λαοὺς καθὼς μεταφράστηκε στὰ ρουμανικά, στὰ ρωσικά, στὰ γεωργιανὰ⁶ ἀκόμη καὶ στὰ ἀραβικά⁷.

Ἡ διήγηση τοῦ Χρονογράφου ἀρχίζει κατὰ κανόνα ἀπὸ «κτίσεως κόσμου» μὲ ἐξαίρεση ὀρισμένα χειρόγραφα ποὺ ἀρχίζουν ἀπὸ τὸν Αἰνεία καὶ τὴν πρώτη μὴ ρωμαϊκὴ ἱστορία ἢ καὶ τὸν Μεγάλον Κωνσταντῖνον. Ἀνομοιογένεια παρατηρεῖται καὶ ὡς πρὸς τὸ τέλος τοῦ ἔργου. Τὰ 35 τουλάχιστον ἀπὸ τὰ 50 περίπου χειρόγραφα ποὺ παραδίδουν τὸ κείμενον τοῦ χρονικοῦ διακόπτουν τὴν ἀφήγηση στὸ ἔτος 1570⁸ ἐνῶ σὲ ἄλλα ἢ ἀφήγηση φθάνει ὡς τὸ 1589 (ὅπως συμβαίνει καὶ μὲ τὸ ἐντυπο κείμενον τοῦ ἔργου) ἢ καὶ τὸ 1595⁹.

Οἱ πηγὲς τοῦ Χρονογράφου δὲν ἔχουν μέχρι τώρα ἀποτελέσει ἀντικείμενον ὁλοκληρωμένης ἱστορικῆς ἔρευνας. Παρόλα αὐτὰ ἔχει διαπιστωθῇ ὅτι βασικὴ του πηγὴ γιὰ τὸ χρονικὸ διάστημα 1391 - 1517 στάθηκε ἓνα ἀνώνυμον χρονικόν, τὸ ὁποῖον μᾶς σώθηκε σὲ διάφορες παραλλαγές. Ἡ πρώτη ἀπὸ αὐτὲς δημοσιεύθηκε, γιὰ πρώτη φορά, ἀπὸ τὸν Μαρτῖνον Κρούσιο στὴν «Turcograecia» (1584) καὶ ἐπανεκδόθηκε ἀπὸ τὸν Bekker μὲ τὸν τίτλον «Ἱστορία Πολιτικὴ» (Βόννη 1849). Ἡ δευτέρη παραλλαγὴ πρωτοδημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν Σάθα καὶ στὴ συνέχεια ὁ Σπ. Λάμπρος ἐξέδωσε κρι-

4. Ὁ.π. σ. 297.

5. Δ. Α. Ζακυθηνόυ, Μεταβυζαντινὴ... ὁ.π. 62. Ἡ ἐκδοσις τοῦ 1818 θεωρεῖται ἡ πληρέστερη ἀπὸ τὶς ἐντυπες. Βλ. Ἐλ. Ζαχαριάδου, Ἑλληνικά 17 (1962) 444 καὶ σημ. 4. Πρόσφατα ὁ Ν. Κοσμᾶς ἐξέδωσε μὲ πολλὴ προχειρότητα ὀρισμένα ἀποσπάσματα τοῦ χρονικοῦ μὲ βάση τὸν κώδικα 161 τῆς Βιβλιοθήκης Κοραΐ τῆς Χίου. Βλ. Ν. Β. Κοσμᾶ, Ὁ ἀνέκδοτος κώδικας 161 τῆς Χίου γιὰ τὴ σύνοδο τῆς Φλωρεντίας, τὴν ἄλωση τῆς Θεσσαλονίκης τὸ 1430 καὶ τὴ μάχη τῆς Βάρνας, Ἀθήνα 1975.

6. Δ. Α. Ζακυθηνόυ, Μεταβυζαντινὴ... ὁ.π. 62, Χ. Γ. Πατρινέλη, Διονύσιος Ἱβηρίτης μεταφραστὴς τῆς «Χρονογραφίας τοῦ Δωροθέου» εἰς τὴν ρωσικὴν καὶ μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας, *ΕΕΒΣ* 32 (1963) 314 - 317. Πολύτιμο γιὰ τὴν ἔρευνα αὐτὴ εἶναι τὸ ἄρθρον τῆς I. N. Lebedeva, Pozdnie greceskie hroniki i ih russkie i vostocnye perevody, *Palestinskiy Sbornik* 18 (1968) 3 - 140. Πρβλ. καὶ D. A. Likhachev, The Type and Character of the Byzantine Influence on Old Russian Literature, *Oxford Slavonic Papers* 13 (1967) 14 - 32.

7. Ἐλ. Ζαχαριάδου, Ἑλληνικά 17 (1962) 444 σημ. 3, Δ. Α. Ζακυθηνόυ, ὁ.π.

8. Ἐλ. Ζαχαριάδου, Ἑλληνικά 17 (1962) 442 σημ. 1.

9. Δ. Α. Ζακυθηνόυ, ὁ.π. 62.

τικά τὸ κείμενο χρησιμοποιώντας καὶ μιὰ τρίτη παραλλαγή ποὺ περιέχεται στὸν κώδικα Athoniensis gr. 3797 (Dionysiou 263). Τέταρτη παραλλαγή βρίσκεται στὸν κώδικα Α τῆς βιβλιοθήκης Κ. Ἀμάντου¹⁰.

Πρόσφατη ἔρευνα τῆς Ἑλισάβετ Ζαχαριάδου ἔδειξε ὅτι ὁ ἀνώνυμος χρονογράφος δὲν ἀρκέσθηκε σὲ ἐλληνικὲς μόνο πηγές ἀλλὰ μετέφρασε καὶ ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ ἐπισκόπου τῆς Nocera Paolo Gionio (Paulus Jovius) *Commentario delle cose de' Turchi* (πρώτη ἔκδοση Βενετία 1531) τὸ τμήμα ἐκεῖνο ὅπου ἐξιστορεῖται ἡ καταγωγή τῶν Ὀθωμανῶν καὶ οἱ βασιλεῖς τῶν ἐξῆς πρώτων σουλτάνων (1300 - 1421) τὸ ὁποῖο καὶ παρένεβαλε στὴ διήγησή του¹¹.

Χαρακτηριστικὸ τοῦ χειρογράφου τοῦ Μάντσεστερ, ποὺ τὸ διαφοροποιεῖ ἀπὸ τὰ περισσότερα χειρόγραφα ποὺ ἔχουν μέχρι τώρα μελετηθῇ, εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς διηγήσεώς του ἀπὸ τὸν Αἰνεῖα καὶ ὄχι ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ ἢ τὸν Κωνσταντῖνο. Ἔτσι στὸ f. 1 τοῦ χειρογράφου διαβάζουμε : «*Βασιλεὺς πρῶτος τῆς Ρώμης Αἰνεῖας. Ἀπὸ τὸν καιρὸν ὁποῦ ἀφανίσθη ἡ Τρωάδα ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ἕνας στρατηγὸς ὀνόματι Αἰνεῖας υἱὸς Ἀχίλτου ἐλυτρώθη ὑπὸ τῆς βοηθείας τοῦ Μενελάου καὶ ἔλαβε τὸν λαόν του καὶ ὑπῆγεν εἰς τὴν Ἰτάλιαν...*». Ἀπ' ὅσο μπόρεσα νὰ διαπιστώσω τὸ χειρόγραφο δὲν ἔχει ἄλλες παραλείψεις ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Ψευδο - Δωροθέου, περιλαμβάνει μάλιστα ὁλόκληρη τὴ διήγηση ἀπὸ τὸν Gionio. Ἡ ἀφήγηση κλείνει μὲ τὰ γεγονότα τοῦ 1571 (f. 258 v) : «*ᾧρισαν δὲ οἱ Βενέτικοι τὴν Κύπρον χρόνους ἐνενήκοντα ἑπτὰ τὴν ὁποίαν ἔλαβον ἀποθανόντος τοῦ Ρηγούτζου*».

Τὸ δεύτερο μέρος τοῦ χειρογράφου τοῦ Μάντσεστερ (ff. 259 - 286 v) παρουσιάζει ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον γιατί παραδίδει ἱκανὸ ἀριθμὸ ἀπὸ κείμενα ἀποκαλυπτικοῦ καὶ ἐσχατολογικοῦ περιεχομένου, προφητεῖς, καθὼς καὶ ὁρισμένους ἀπὸ τοὺς χρησμούς ποὺ ἀποδίδονται στὸ Λέοντα ΣΤ' τὸ Σοφό.

Ὅπως εἶναι γνωστὸ, διάφορα φυσικὰ φαινόμενα ἢ συνταρακτικὰ πολιτικὰ συμβάντα ἦσαν μερικὲς ἀπὸ τὶς αἰτίες ποὺ προκαλοῦσαν κατὰ καιροὺς στὰ εὐρύτερα λαϊκὰ στρώματα ἀνησυχία, ἡ ὁποία εὗρισκε τὴν ἑκφρασὴ τῆς σὲ προφητεῖες, χρησμούς, αἰνίγματα καὶ ἄλλα συναφῇ κείμενα. Πολλὰ ἀπὸ τὰ κείμενα αὐτὰ ἀποδόθηκαν στὸν Πλάτωνα, τὸν Ἀριστοτέλη, τὸν Πλούταρχο¹², τὴ Σίβυλλα¹³, τὸν Μεθόδιο Πατά-

10. Ἑλ. Ζαχαριάδου, Μιά ἰταλικὴ πηγὴ... ὁ.π. 47 - 48.

11. Ὁ.π. 51 - 57.

12. Ν. Α. Βέη, Περὶ τοῦ ἱστορημένου χρησμολογίου τῆς Κρατικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βερολίνου (Codex Graecus fol. 62 = 297) καὶ τοῦ θρύλου τοῦ «Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ», *BNJ* 13 (1937) 203 - 244 λς' (= Βέη, Χρησμολόγιον) καὶ εἰδικὰ 205.

13. P. J. Alexander, *The Oracle of Baalbek. The Tiburtine Sibyl in Greek Dress*, Οὐάσιγκτων 1967.

ρων¹⁴, τὸν μοναχὸ Λεόντιο¹⁵ καὶ κυρίως στὸν αὐτοκράτορα Λέοντα ΣΤ' τὸ Σοφὸ, ποὺ θεωρήθηκε ὁ κατεξοχὴν συντάκτης παρεμφερῶν ἔργων¹⁶.

Ἦδη ἀπὸ τὸ 12^ο αἰῶνα κυκλοφοροῦσαν χρησιμοὶ ἀποδιδόμενοι στὸν αὐτοκράτορα αὐτόν¹⁷. Ἡ διάδοση ὅμως ὄλων γενικὰ τῶν χρησμῶν ἔφθασε στὸ ἀπὸγειό της στοὺς χρόνους μετὰ τὴν Ἀλωση, ὅποτε ὑπῆρχε πρόσφορο ἔδαφος γιὰ τὴν ἀποδοχὴ ἀπὸ τὸ εὐρὺ κοινὸ διηγήσεων ἐσχατολογικοῦ περιεχομένου.

Οἱ συνθήκες τῆς τουρκικῆς σκλαβιάς ὥθησαν τοὺς Ἕλληνες νὰ ζητήσουν παρηγοριὰ σὲ χρησμοὺς καὶ προφητείες, κληρονομιά ἀπὸ τὸ Βυζάντιο, ποὺ μιλοῦσαν γιὰ τὴν πτώση τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὴν ἐν συνεχείᾳ ἀπελευθέρωσή της. Τότε ἀκριβῶς ἐμφανίστηκε καὶ ἡ γνωστὴ προφητεία γιὰ τὸ «ξανθὸν γένος», τοὺς Ρώσους δηλ. ποὺ θὰ ἀπελευθέρωναν τὸν ὑπόδουλο ἑλληνισμό¹⁸.

Ἦσως φανῇ παράξενο πῶς τὴν ἴδια σχεδὸν ἐποχὴ ἀνάλογα κείμενα ἦσαν γνωστὰ καὶ στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη. Ὁ Montaigne λ.χ. σ' ἓνα σημεῖο τῶν *Essais* ἀναφέρει ὅτι «... *je voudrois bien avoir reconnu de mes yeux ces deus merveilles : du livre de Joachim... et celui de Leon l'empereur, qui predisoit les empereurs et patriarches de gracee*»¹⁹. Τὸ δυσεξήγητο τοῦ πράγματος αἱρεται ἂν ληφθῇ ὑπόψη ὅτι ὁ τουρκικὸς κίνδυνος ἦταν ἰδιαίτερα σημαντικὸς ὄχι μόνον στὴν ἀνατολὴ ἀλλὰ καὶ στὴ δύση ὅπου οἱ τουρκικὲς ἀπειλὲς προξενοῦσαν τρόμο.

14. V. I s t r i n, Otkrovenie Mefodija Patarskogo i apokrifitcheskie vide-nija Daniila, Μόσχα 1897, J. D a r r o u z è s, Lettres de 1453, *Revue des Études Byzantines* 22 (1964) 117.

15. Βέη, Χρησμολόγιον, 211 - 212. Γενικὰ γιὰ τὰ ἐσχατολογικὰ ρεύματα στὸ Βυζάντιο βλ. Σ. Ι. Κ ο υ ρ ο ὕ σ η, Αἱ ἀντιλήψεις περὶ τῶν ἐσχάτων τοῦ κόσμου καὶ ἡ κατὰ τὸ ἔτος 1346 πτώσις τοῦ τρούλλου τῆς ἁγίας Σοφίας, *ΕΕΒΣ* 37 (1969 - 70) 211 - 250 καὶ G. P o d s k a l s k y, Byzantinische Reichseschatologie, Μόναχο 1972.

16. C. M a n g o, The Legend of Leo the Wise, *Zbornik Radova Viz. Ist.* 6 (1960) 59 - 93 ὅπου καὶ ἡ παλιότερη βιβλιογραφία, B. K n ö s, Les oracles de Léon le Sage, Ἀφιέρωμα στὴ μνήμη τοῦ Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Θεσσαλονίκη 1960, 155 - 180, Ἀ. Δ. Κ ο μ ῖ ν η, Παρατηρήσεις εἰς τοὺς χρησμοὺς Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, *ΕΕΒΣ* 30 (1960) 398 - 412, E. T r a p p, Vulgärorakel aus Wiener Handschriften, Ἀκροθινία, Sodalium Seminarium Byzantini Vindobonensis Herberto Hunger oblata, Βιέννη 1964, σ. 83 - 120. Βιβλιογραφία δίνει καὶ ὁ Φ. Κ. Μ π ο υ - μ π ο υ λ ῖ δ η ς, Ἱστορημένα χρησμολόγια τοῦ Μουσείου Διον. Λοβέρδου, *ΕΕΒΣ* 38 (1971) 207 σημ. 3.

17. C. M a n g o, The Legend... ὁ.π. 65, 72.

18. Ἀ. Ε. Β α κ α λ ὸ π ο υ λ ο υ, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. Γ', Θεσσαλονίκη 1968, σ. 96 - 102.

19. Oeuvres complètes de Michel de Montaigne, Les Essais, τ. 1, Παρίσι 1924, 1. XI, σ. 88 - 89. Πρβλ. M a n g o, ὁ.π. 80.

Τὴ μεγάλη ἐξάλλου διάδοση τῶν χρησμῶν τοῦ Λέοντος ΣΤ' ἐπιβεβαιώνει καὶ ὁ αὐξημένος ἀριθμὸς χειρογράφων ποὺ περιέχουν χρησμοὺς τοῦ αὐτοκράτορα, τῶν χρησμολογίων, τὰ ὁποῖα συχνὰ εἶναι ἱστορημένα²⁰. Ἡ πρώτη ἐκδοση τῶν χρησμῶν, ποὺ ἐγινε μὲ βάση τὸ χειρόγραφο Marcianus Cl. VII, περιέχει μετάφραση μόνο στὰ λατινικὰ καὶ στὰ ἰταλικά τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου: *Vaticinium Severi, et Leonis Imperatorum, in quo videtur finis Turcarum in praesenti eorum Imperatore, una cum alijs nonnullis in hac re Vaticiniis*, Μπρέσια 1596²¹.

Τὸ ἑλληνικὸ κείμενο ἐξέδωσε γιὰ πρώτη φορά ὁ Jan Rutgers, *Variarum lectionum libri sex*, Λέυντεν 1618²².

Οἱ χρησμοὶ τοῦ Λέοντος μεταφράστηκαν γρήγορα σὲ διάφορες σλαβικὲς γλῶσσες, ὅπως τὰ σερβικά καὶ τὰ ρωσικά, καὶ γνώρισαν ἀσυνήθιστη φήμη καὶ κυκλοφορία²³.

Ἡ εὐρεία διάδοση τοῦ κειμένου τῶν χρησμῶν, οἱ διάφορες παραλλαγὲς ἀπὸ χειρόγραφο σὲ χειρόγραφο, ἀλλὰ καὶ οἱ προσθήκες ποὺ παρεμβάλλονταν στὰ χρησμολόγια συνετέλεσαν, ὅλα μαζί, στὴ δημιουργία ἀδιεξόδου γύρω ἀπὸ τὸ θέμα τῆς ἀρχικῆς συλλογῆς τῶν χρησμῶν ἀπ' ὅπου ἀπέρρευσαν οἱ ἐπόμενες. Γιὰ τὴν ὀρθὴ διερεύνηση τοῦ προβλήματος αὐτοῦ θὰ πρέπει νὰ ξεχωρίσουμε τοὺς χρησμοὺς ποὺ προσγράφονται στὸν Λέοντα ἀπὸ τοὺς ὑπόλοιπους ποὺ ἀποδίδονται στὸν προφήτη Δανιήλ, τὸν Λεόντιο, τὸν Σχολάριο κ. ἄ. ἢ εἶναι ἀνώνυμοι. Στὴ διάκριση αὐτὴ διευκολύνεται ὁ ἐρευνητὴς ἀπὸ τὶς ἀκόλουθες δύο διαπιστώσεις:

α) Ὅλοι οἱ χρησμοὶ ποὺ ἀποδίδονται στὸν Λέοντα, ἐκτὸς ἀπὸ δύο ποὺ γράφτηκαν σὲ πεζὸ λόγο, εἶναι ἑμμετροὶ καὶ

β) Οἱ χρησμοὶ τοῦ Λέοντος δὲν προφητεύουν τὴ συντέλεια τοῦ κόσμου οὔτε ἔχουν ἄλλο ἐσχατολογικὸ περιεχόμενο ἀλλὰ πραγματεύονται τὶς τύχες τοῦ Βυζαντίου καὶ εἰδικότερα τῆς Κωνσταντινουπόλεως²⁴. Τὸ χειρόγραφο τοῦ Μάντσεστερ περιέχει, ἐκτὸς ἀπὸ ἄλλα συναφῆ κείμενα γιὰ τὰ ὁποῖα θὰ γίνῃ λόγος στὴν περιγραφὴ, καὶ ὀρισμένους ἀπὸ τοὺς χρησμοὺς τοῦ Λέοντος. Συγκεκριμένα παραδίδει ἀποσπάσματα ἀπὸ τοὺς χρησμοὺς VI, VII, VIII, XII, XIV καὶ XV τῆς συλλογῆς σύμφωνα μὲ τὴν ἀρίθμηση τῆς ἐκδόσεως Lambek ποὺ ἔχει ἀνατυπωθῇ στὴν PG 107, 1130 - 1140. Τὸ χειρόγραφο δὲν εἶναι ἱστορημένο. Φαίνεται ὅμως ὅτι

20. Ἄ. Δ. Κομίνη, Παρατηρήσεις... ὁ.π. 400 σημ. 1, E. Trapp, *Vulgärorakel*. . ὁ.π. σ. 85.

21. Mango, ὁ.π. 82 καὶ Κομίνη, ὁ.π. 402.

22. Mango, 82.

23. Ὁ.π. 66 σημ. 33 καὶ 85 κ.ἐξ.

24. Κομίνη, 399.

είχε προβλεφθή εικονογράφηση του κειμένου, ή όποία, για άγνωστο σε μās λόγο, τελικά δέν πραγματοποιήθηκε. Σ’ αυτό τó συμπέρασμα μās óδη- γούν τὰ κενὰ πού υπάρχουν μεταξύ του κειμένου τών χρησμών στα ff. 279^v - 283 του χειρογράφου· επίσης στην ωα έχουν γραφτῇ όρισμένες έν- δείξεις σχετικές με τῇ γνωστῇ εικονογράφηση τών χρησμών όπως βοϋς, άρκτος, πόλις, άλώπηξ, μονόκερος κλπ.²⁵

Δεδομένου ότι τó χειρόγραφο του Μάντσεστερ (= M) δέν είχε μέ- χρι σήμερα έρευνθηή κρίνουμε σκόπιμο νά παραθέσουμε, από τὰ έσχατο- λογικά έργα πού παραδίδει, τó κείμενο τών χρησμών του Λέοντος. Κατά τήν έκδοση διορθώσαμε μόνο τὰ προφανή όρθογραφικά σφάλματα γιατί οί διαφορετικές γραφές παρέχουν τῇ δυνατότητα άλλης έρμηνείας του έκά- στοτε χρησμού²⁶. Συγχρόνως έγινε άντιβολή με τίς εκδόσεις του Lambeck (= L), του Στεφανίτζη (= Σ)²⁷, του Βέη (= B)²⁸ και του Κηϋς (= K)²⁹.

VI (ff. 279^v - 280^v)

Και σωφρονίζεις σωφρονῶν τοὺς φιλιτάτους
 ὅθεν τέτευχας καὶ χρηστότητος τέλος
 280 Μόνος θ' ένθεις έξ άνακτόρων κλέους
 ὡς έν βραχεῖ γάρ εὐτυχῆσεις τοῦ κράτους
 5 Ὁ βοϋς δέ πέμπτον λέοντος ἀρτοτρόφου
 τὸ σχῆμα φαίνει τὸν τόπον καὶ τὸν τρόπον
 280^v Ὅθεν μόλησας οἶος ὥφθης μοι φίλος³⁰.

2 τετεύξη χρηστοτάτου του τέλους LΣ τὰ τεύχη χρηστότητα B τὰ τεύχη χρηστοτάτου (corr. Ko) του τέλους K 3 μόνος τ' B 4 εὐτυχῆση... του τέλους B 5 ή βοϋς LΣ δευτέρα Σ και τέλος άρκτοτρόφου LΣKB 6 φέρει Σ

25. Βλ. PG 107, 1151 - 1158 καθώς και τούς πίνακες πού συνοδεύουν τίς με- λέτες του Mango (μετά τῇ σελίδα 93) και του Κηϋς (μεταξύ τών σελίδων 160 - 161).

26. Κομίνης, Παρατηρήσεις... 406.

27. Π. Δ. Στεφανίτζη Λευκαδίου, Συλλογή διαφόρων προρρήσεων... Ἀθήνα 1838. Βλ. γι' αυτόν, Τ. Ε. Σκλαβενίτη, Συμβολή στη βιογραφία του Πέτρου Στεφανίτη, *Μνήμων* 1 (1971) 53 - 73 όπου και σχετική βιβλιογραφία.

28. Βέη, Χρησμολόγιον, 215 - 244 γ'.

29. Β. Κηϋς, Les oracles... ό.π. Με Κο σημειώνονται οί διορθώσεις πού προτείνει ό Κομίνης, Παρατηρήσεις... ό.π. 406 - 412.

30. Ὁ χρησμός είναι από άλλου γνωστός· τόν παραδίδει ό Νικήτας Χωνιάτης, Ἱστορία 355, 8 - 15 (van Dieten). Βλ. τήν παρατήρηση του Mango, *The Legend*, ό.π. 63 σημ. 18. Ὁ Χωνιάτης παραδίδει και άλλους χρησμούς Mango, 63 - 64).

VII (f. 280^{r-v})

Ἄλλη τις ἄρκτος δευτέρα σκυμνοτρόφος
καὶ πάντα τ' ἐκείνη πλὴν ἐν σκιᾷ γραφουμένη
παρήλια δὲ παρ' ἐκάτερα στέφει
μερισμὸν ἐμφέρουσι τοῦ κράτους ὅλου .
5 ὅθεν ἄραι τῶν πάντων πλέον
φύσιν χρόνου κίνησις ἐξημβομένη
280^v εἰς ἐσχάτην γὰρ γράφεται τῆς ἐσχάτης

1 τις B 2 πᾶν LΣ τ' M κείνη LΣ πᾶν, ὃ ἐκείνη B σκιαγραφουμένη LΣKo
σκιᾷ γραφουμένη K 3 δὲ om. M ἐμφέρουσα LΣ ἐμφέρουσι B φύσει K χρόνων
LK 5 om. LΣK 6 φύσει K χρόνων LΣK ἐξημβλυμένη Σ ἐξημβλομένη K

VIII (f. 280^v)

Αἶ αἶ τάλαινα τληπαθεστάτη πόλις
οἰκτρὸν γὰρ οἰκτρὸν νῦν ὀφθήσῃ φάος
ὅμως κρατῆσαι πρὸς μικρὸν κατὰ χρόνον
σφαγαὶ γὰρ ἐν σοὶ καὶ προχύσις αἱμάτων
5 τοὺς ἀσελγεῖς καὶ φόνον κεχραμένους
μοιχός, ἄρπαξ, ἄδικος, ἀρρενοφθόρος
τὰ λοίσθια λεύσσουσι προνυμάτων φάος

2 ὑποφθήσῃ LΣ ἐνεπωφθήσῃ K 3 ἦμος (δῆμος B) κρατήσῃ (κρατήσεις K)
πρὸς μακρὸν κάππα χρόνον LΣK 4 προχύσεις LΣK 5 καὶ πᾶς ἀσελγῆς καὶ
φόνῃ (φθόνων K) LΣK 7 ταλήστεια K

IX (f. 282^{r-v})

Τὴν ἀλώπεκα ὑποκριθεὶς φιλίαν
καὶ μακροθύμως τὴν φρένα χαλινώσας
Ὡς ἄγαν πρέσβυς καὶ πολὺς ἐχέφρων
ἐλθὼν δὲ δισσῶς τὰς νήσους ἐξ ὧν ταύτας
5 ὅλους σφίσιν θλασθέντας ἀλλήλως
τῶν δύο δερονόντων ὁ τρίτος πρωτός
καὶ προχύσις νῦν αἱμάτων ἐκχυθέντων
282^v Σὺ τῆς νίκης ἤπλωσας τὰς χεῖρας εὐχαρίστως
καὶ βραβεῖον εἵληφας ἐν τῷ τέλει τοῦ σκήπτρου

1 ἀλώπεκῃ LΣK 2 φρένα[v] Ko 3 ἄγαν δὲ M 4 ἐξ ὧν ταύτας M ἑπτα-
ταύλους LΣK 5 τοὺς ὅλους ἀφείς συνθλασθέντας ἀλλήλους (ἀλλήλοις Σ) LΣK 7
προχύσεις φεῦ LΣ προσίσεις K 9 τῷ om. K

XII (f. 283^{r-v})

Τὴν πέτραν οἰκῶν ἄγε δεῦρό μοι ξένε
χρόνους προλιπὼν καὶ τὸν βίον τὸν ἀγρότην
καὶ ζῆθ' ὁ νεκρὸς καὶ κατεστυνγασμένος
283^v συναγαγὼν κάλλιστα πάντα σκορπίσας
5 ἀδικίας ἔπαθλον ἠνομημένον
“Οταν δ' ὁ μείζων ἀστήρ ὀφθήσῃ μέγας
γυμνὸς πάλιν ὄδυσσον εἰς γῆς πυθμένα

1 ὦγε Σ 2 θρήνους ΛΣΒΚ βίον Β 3 ζῆν Μ 6 μέλας ΛΣΒΚ 7 γῆν Κ
πυθμένα ΛΣΒ.

XIII (f. 283^{r-v})

Νεκρὸς ἤδη καὶ θεὰ λελησμένος
οἶδασι πολλοὶ καὶ μὴδεις τοῦτον βλέπῃ
283^v “Ὡς ἐκ μέθης δὲ φανερωθεῖς ἀθρόως
σκῆπτρα κρατῆσει τῆσδε τῆς βασιλείας
5 αὐτὸς γὰρ ὀφθεῖς ἐν πόλῳ κεκλεισμένος
Πρᾶον, ὑψίνουν καὶ τὸ μέλλον ὀξύτατον εἰδέναι μάλλον
καὶ πάλιν ἔξεις Ἐπτάλοφε τὸ κράτος
Κῆρυξ ἀφανῆς τρεῖς ἀνακράξει μέγα
“Απιτε σπουδῇ πρὸς δυσμὰς Ἐπταλόφου
10 εὔρητε δ' ἄνδρα φίλον ἐμὸν οἰκέτην
“Ἀξατε τοῦτον εἰς βασιλείους δόμους
μονοκρανομείλιχον³¹

1 ὁ νεκρὸς ΛΣΚ λελημένος Μ 3 φανείς ΛΣ 5 στῦλος γὰρ ὀφθεῖς ΛΣΚ
6 πρᾶον ΛΣΚ 8 καὶ στῦλος ἀναφανείς ἀναβοήσῃ μέγα Β 9 ἔπειτα Β 10 εἴ-
ρηται Β οἰκέτην ἐμὸν φίλον ΛΣΚ 11 ἄξατε ἄξατε Β βασιλείας Λ βασιλείου Σ
12 μελίκρανον Β μηνόκρανον, μέλιχον ΛΣ μηνοκρανομίλυχον Κ.

XIV (ff. 283^v - 284)

Ἴδὸν πάλιν ἄνθρωπος ἐκεῖ γενναῖος
κρυβέντος εἰς γῆν τρισαγέθμους εἰς κύκλους
γυμνὸς πρόεισιν ἐκ πέτρας ἀνηλίου
284 καὶ δευτέρου λάμποντος ἄρχεται βίου
5 εἰκὼν παλιζωίας ἀληθεστάτης

31. Παραλλαγή τοῦ κειμένου αὐτοῦ παραδίδεται καὶ μεμονωμένα. Βλ. παρα-
κάτω σ. 47 ὑπ. 13,

πλήν ἀρτιάκις ἀρτίων διπλουμένων
τὸν ἥλιον ὕπεισι νεκρὸν τὴν πέτραν

1 ἐκεῖ γενναῖος : ἐκ πρώτου γένους B 2 τρισαναρίθμους LΣK τρεῖς ἀναρίθμους B 3 γυμνὸν B 4 ἔρχεται B 5 πολυζῳίας Σ πάλιν ζῳίας BK 7 τῶν ἡλίων LΣ

XV (f. 284)

- Δέξαι τὸ δῶρον μὴ κατόκνει, ἐγείρου γέρον
ἀλλὰ λαβὼν κράτιστε τοῦ < τέλους > ἔχου
καὶ πρὸς καλὸν εὐθυον τὴν σκηπτουχίαν
Τ' ἄλλα δὲ τὰ πάντα μὴ δεδοικῶς τὸν χρόνον
5 Καὶ ἄνωθεν εἴληχας μόνον
Τριτταῖς δὲ παγαῖς ἐγκυκλουμένον χρόνου
μιᾶς δεκάδος ἀστέρος πληρωμένον
Καλῶς τελευτά τῷ καθιερωμένῳ
Καὶ δότε... ἀγγελίαν ἐκδέχου
10 ἀφείς, ἄριστε, τὴν φυτοῦ κατοικίαν
Ποῦ κάλλος τὴν προκειμένην δόξαν
καλῶς δ' ἀνύσας τὴν ἐν ἀρχαῖς ἡμέραν
κάλλους ἐμπλησον ἅπασαν κτίσιν
καὶ πρὸς μονὰς ὁδευε τὰς οὐρανίους
15 Ἐν σοὶ γὰρ ἀρχὴ τῶν ἀγαθῶν καὶ τέλος

1 ἐγείρου : μοι LΣBK 3 εὐθυε LΣBK 4 δὲ τὰ : τε LΣBK 5 Καὶ γὰρ LΣBK εἴληφας M εἴληφας μόνος B 6 ἐγκυκλουμένην BK χρόνον B 7 πληρουμένου LΣBK 8 τελευτᾷ B καθιερωμένῳ B 9 Τί δὲ τεθηπῶς ἀγγελίαν εἰσδέχει corr. Ko εἰσδέχη LΣK εἰσδέχειν B 10 ἄφες LΣ ἀφ' ἧς K ἀριστεῦ B τοῦ φυτοῦ B 11 ἔπου καλοῦντι πρὸς προκειμένην δόξαν LΣBK 12 ἀνείσαι K 13 κάλλους : καλοῦ τέλους LΣBK.

Ἡ παράδοση τοῦ κειμένου στὸ M ἔχει μεταβληθῇ σὲ ὁρισμένους χρησμούς, μὲ τὴν παρεμβολὴ χωρίων ἀπὸ ἄλλους. Ὡς τὸ στίχος 7 τοῦ χρησμοῦ VI παραδίδεται ἀπὸ τὸ χρησμό VII· ἐπίσης οἱ στίχοι 3 - 4 τοῦ XII ἀπὸ τὸν XIII. Φαίνεται ὅτι ἡ συνεχὴς διάδοση τῶν ἔργων αὐτῶν ἐπέφερε κάποια διατάραξη στὴν ὀρθὴ παράδοση τοῦ κειμένου πράγμα ποὺ ἀποτελεῖ κοινὸ τόπο γιὰ τὰ ἔργα ποὺ γνώρισαν εὐρεία κυκλοφορία.

Ὅπως δηλώνεται ἀπὸ τὸ κτητορικὸ καὶ χρονολογικὸ σημείωμα, ποὺ βρίσκεται στὸ f. 258^v, τὸ χειρόγραφο γράφτηκε στὸ Μελένικο τῆς Μακεδονίας τὸ 1622 καὶ ἀνῆκε στὸν μητροπολίτη τῆς πόλεως Γαλακτίωνα³².

32. Ὁ Γαλακτίων χρημάτισε μητροπολίτης Μελενίκου ἀπὸ τὸ 1602 ἕως τὸ 1628. Βλ. T. N. Vlachos, Die Geschichte der byzantinischen Stadt Melenik-

Τὸ ἐπώνυμο ὅμως τοῦ γραφέα εἶναι σχεδὸν ἀδύνατο νὰ διαβαστῇ ὁλόκληρο. Ἐνῶ τὸ ὄνομά του, *Γαβριήλ*, διακρίνεται καθαρά, ἔχουν σβηστῇ ὁλότελα τρία γράμματα τοῦ ἐπωνύμου του, ὥστε ἡ ἀνάγνωση νὰ εἶναι μᾶλλον παρακινδυνευμένη. Διαβάζουμε Ὁ (Ἀ;) λ...π(τ;) *ιώτον*. Ἦσως νὰ εἶναι Ὀλυμπιώτου ἀλλὰ γι' αὐτὸ δὲν εἴμαστε ἀπόλυτα βέβαιοι³³.

Τὸ χειρόγραφο εἶναι χαρτῶο, διαστάσεων 19,4 × 14 ἐκ. Ἀποτελεῖται ἀπὸ 286 φύλλα, μὲ 19 - 20 στίχους κατὰ σελίδα, καὶ εἶναι γραμμένο ὁλόκληρο ἀπὸ ἑνα γραφέα. Ἡ γραφὴ εἶναι ὀρθία, ἐπιμήκης, μὲ ἀρχικὰ καὶ ἐπίτιτλα ἐρυθρόγραφα. Τὸ χειρόγραφο δωρήθηκε στὴ βιβλιοθήκη John Rylands τὸν Ἰούλιο τοῦ ἔτους 1923 ἀπὸ τὸν ἑλληνιστὴ J. Rendel Harris³⁴.

Περιγραφή τοῦ χειρογράφου

1. (ff. 1 - 258 ν) *Χρονογράφος, περιέχων περὶ τοῦ πότε ἐκτίσθη ἡ Ρώμη καὶ περὶ τῶν βασιλέων αὐτῆς καὶ περὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πότε ἐκτίσθη καὶ πόσοι βασιλεῖς ἐβασίλευσαν ἐν αὐτῇ καὶ περὶ τῆς ἀλώσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ἀγαρηνῶν*. Ἀρχ. : *Βασιλεὺς πρῶτος τῆς Ρώμης Αἰνείας*. Τελ. : *τὴν ὁποῖαν ἔλαβον ἀποθανόντος τοῦ Πηργούτζου* (Βιβλίον Ἱστορικόν, Βενετία 1761, σ. 444).

κον, Θεσσαλονίκη 1969, [Ἑταιρεία Μακεδ. Σπουδῶν, Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσον. τοῦ Αἵμου, 112] σ. 86. Γιὰ τὴ γενικότερη ἀκτινοβολία τοῦ Μελενίκου ἐκείνη τὴν ἐποχὴ βλ. Α. Ε. Βακαλόπουλου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, 1354 - 1833, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 202 - 203 καὶ Β. Δημητριάδη, Ἡ Κεντρικὴ καὶ Δυτικὴ Μακεδονία κατὰ τὸν Ἑβλιγιὰ Τσελεμπή, Θεσσαλονίκη 1973 [Ἑταιρεία Μακεδ. Σπουδῶν, Μακεδονικὴ Βιβλιοθήκη, 39] σ. 353 - 356 μὲ βιβλιογραφία.

33. Δὲν ἔχει ἐπισημανθῇ μέχρι σήμερα κωδικογράφος μ' αὐτὸ τὸ ὄνομα. Ἐπιθυμῶ νὰ εὐχαριστήσω τὸν καθηγητὴ κ. Λίνο Πολίτη ποὺ μοῦ ἔδωσε τὴν πληροφορία ἀπὸ τὸ προσωπικὸ του ἀρχειο.

34. Ὁ P. Perdrizet, Melnic et Rossno, *BCH* 31 (1907) 20 - 37 (RR 586) δὲν ἀναφέρει παρὰ ἐλάχιστα γιὰ τὰ χειρόγραφα τοῦ Μελενίκου, γιὰ τὰ ὁποῖα, ὅπως φαίνεται, δὲν εἶχε συνταχθῇ κανένας παλιότερος κατάλογος. Ἡ ἀπόδοση τῆς πόλεως στοὺς Βουλγάρους τὸ 1913 ἀνάγκασε τὸν ἑλληνικὸ πληθυσμὸ νὰ τὴν ἐκκενώσῃ καὶ νὰ καταφύγῃ στὴ Μακεδονία (Σιδηρόκαστρο, Σέρρες, Θεσσαλονίκη) στὴν Ἀθήνα κ. ἄ. συναποκομιζόντας ἱερὰ σκευὴ, εἰκόνες ἐκκλησιῶν, βιβλία καὶ χειρόγραφα (βλ. Vlachos, *Die Geschichte...* ὅ.π. σ. 110 - 111). Τρία χειρόγραφα, ποὺ ἀνῆκαν στὴν κοινότητα τοῦ Μελενίκου, εἰσῆλθαν τὸν ἴδιο χρόνον στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη, ὕστερα ἀπὸ ἐνέργειες τοῦ τότε ἐπιμελητῆ τοῦ τμήματος χειρογράφων Θεμιστοκλῆ Βολίδη, ὁ ὁποῖος εἶχε μεταβῇ μὲ ἀποστολὴν στὴ Μακεδονία (βλ. πρόχειρα Ν. Ἑλλ. 11 (1914) 341). Πρόκειται γιὰ τοὺς κώδικες EBE 2645, 2646 καὶ 2647. Γιὰ τὸν πρῶτον ἀπὸ αὐτοὺς βλ. τὴν πρόσφατη μελέτη τοῦ Α. Ξυγγόπουλου, Τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Μελενίκου εἰς τὴν Ἑθνικὴν Βιβλιοθήκην Ἀθηνῶν, Θεσσαλονίκη 1975 [Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Μακε-

Ἀκολουθεῖ (f. 258^v) κτητορικὸ καὶ χρονολογικὸ σημεῖωμα :

Κτῆμα μὲν ἔοικα τοῦ πανιερωτάτου μ(η)τροπολίτου τῆς ἁγί /²ωτάτης μ(η)τροπόλεως μελενίκου κυροῦ γαλακτίονος· πόνος /³ δὲ τοῦ ἐν ἐλαχίστοις καὶ ἀμαθοῦς γαβριὴλ τοῦ ὀλ. . πι /⁴ώτου ἐτελειώθη δὲ ἐν τῷ ζ ρ λ^ω ἔτος ἐν μηνὶ μαῖω κγ' /⁵ ἡμέρᾳ (π)έ(μπτῃ) ἐν τῇ πόλει μελενίκου.

2. (ff. 259 - 266^v) Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Μεθοδίου ἐπισκόπου Πατάρων τοῦ θαυματουργοῦ πρόγνωσης περὶ τοῦ ἐβδόμου αἰῶνος καὶ περὶ τῆς βασιλείας τὸ τί γενήσεται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις. Ἀρχ. : Ὑστερον διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν... Τελ. : Τὰ δὲ ἄλλα πάντα περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου ζῆται ἐν τῷ Ἐφραίμ τῷ Σύρω. (Πρβλ. Σ τ ε φ α ν ῖ τ ζ η, Συλλογή, σ. 45 - 51).

3. (ff. 266^v - 267) Ὅρισμός ἐνέβη ἐν τῷ μαρμάρῳ ἐν τῷ ἱπποδρομίῳ μετὰ τὴν ἄλωση τῶν πόλεων. Ἀρχ. : Ἡ δὲ πρώτη τῆς ἰνδίκτου... Τελ. : παραλαβόντες θέλημα ἐμοῦ πληροῖτε (Σ τ ε φ α ν ῖ τ ζ η, Συλλογή, σ. 51 - 54, Σ π. Λ ά μ π ρ ο υ, Τὸ ὑπ' ἀριθμὸν ΛΘ' κατάλοιπον, Ν. Ἑλλ. 19 (1925) 116 - 117³⁵, Β έ η, Χρησμολόγιον, 221 - 222).

4. (ff. 267 - 270) Ὅρασις τοῦ προφήτου Δανιήλ. Ἀρχ. : Τάδε λέγει ὡς Παντοκράτορος (sic) Τελ. : οἱ δὲ ἀμαρτωλοὶ εἰς κόλασιν αἰώνιον (Πρβλ. Σ π. Λ ά μ π ρ ο υ, Τὸ ὑπ' ἀριθμὸν ΡΙΑ' κατάλοιπον, Ν. Ἑλλ. 19 (1925) 129, 135³⁶).

5. (ff. 270^v) Προφητεία < Λέοντος τοῦ Σοφοῦ > Ἀρχ. : Οὐαί σοι τλήμων καὶ καυμένη Κόπος. Τελ. : Θεοῦ γὰρ ὁργὴν ἐκφυγεῖν (Πρβλ. Λ ά μ π ρ ο υ, ΛΘ' κατάλοιπον, 112 καὶ Β έ η, Χρησμολόγιον, 204 σημ. 2).

6. (ff. 270^v - 271^v) Ἐτέρα προφητεία τῆς Ρώμης. Ἀρχ. Καὶ τοῖς δυνάσταις πᾶσι τοῖς ἐσπερίοις... Τελ. : ...εἰς μέσον εἰσάξαι τὸ ζήτημα. (Πρβλ. Σ τ ε φ α ν ῖ τ ζ η, Συλλογή, σ. 127).

7. (f. 271^v) Προφητεία Λέοντος τοῦ Σοφοῦ. Ἀρχ. : Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις... Τελ. : Καὶ τότε ἐλεύσεται ὁ Ἀντίχριστος καὶ ἐγγὺς ἐστὶ τὸ τέλος. (Πρβλ. Σ τ ε φ α ν ῖ τ ζ η, Συλλογή, σ. 128).

8. (ff. 271^v - 272) Χρησμός τῆς Κρήτης. Ἀρχ. : Οὐαὶ καὶ σὺ Κρήτη ὅταν σὲ παγνίσουν... Τελ. : ...καὶ τότε ἔρχεται βασιλεὺς ὁρθόδοξος καὶ βασιλεύσει. (Β. Λ α ο ὁ ρ δ α, Κρητικὰ παλαιογραφικά. 10*. Ὁ μαρκιανὸς

δονικὴ Βιβλιοθήκη, 47]. Τὸ χειρόγραφο ποὺ ἐξετάζουμε δὲν περιέχει κανένα διαφωτιστικὸ στοιχεῖο γιὰ τὴν «πορεία» τοῦ ἀπὸ τὸ Μελενικό ὡς τὸ Μάντσεστερ. Εἶναι πιθανὸ τὸ 1913 νὰ μεταφέρθηκε στὴ Βουλγαρία καὶ ἀπ' ἐκεῖ νὰ πωλήθηκε στὴν Εὐρώπῃ γιὰ νὰ φτάσῃ ἔτσι στὰ χέρια τοῦ J. Rendel Harris. (Εὐχαριστῶ τὸν ἐπιμελητὴ τοῦ τμήματος χειρογράφων τῆς ΕΒΕ κ. Π. Νικολόπουλο γιὰ ὀρισμένα στοιχεῖα ποὺ πρόθυμα μοῦ ἔδωσε σχετικὰ μὲ τὰ χειρόγραφα τοῦ Μελενίκου).

35. Ἐφεξῆς Λ ά μ π ρ ο υ, ΛΘ' κατάλοιπον.

36. Ἐφεξῆς Λ ά μ π ρ ο υ, ΡΙΑ' κατάλοιπον.

κῶδιξ τοῦ Γεωργίου Κλόντζα καὶ οἱ περὶ Κρήτης χρησμοί, *Κρητ. Χρονικά* 5 (1951) 238 - 239. Τὸ κείμενο αὐτὸ παραδίδεται ἀπὸ μεγάλο ἀριθμὸ χειρογράφων).

9. (f. 272^{r-v}) *Περὶ τοῦ θλιβομένου πτωχοῦ καὶ ἐκλεκτοῦ βασιλέως τοῦ γνωστοῦ καὶ ἀγνωστοῦ τοῦ κατοικοῦντος ἐν τῷ ἄκρῳ τῆς Βυζαντίδος.* Ἀρχ. : Ὁ ἀληθινὸς βασιλεὺς ὁ κατοικῶν ἐν ὄγρῳ τόπῳ... Τελ. : καθὼς ὀρίζει τὸ θεῖον καὶ ἱερὸν εὐαγγέλιον. (Πρβλ. PG 107, 1141 - 1150, Στεφανίτζη, Συλλογὴ, σ. 133 - 139, Βέη, Χρησμολόγιον, 242 κ.ά.).

10. (ff. 272^v - 273^v) Κείμενο γιὰ τοὺς Ἰσμαηλίτες. Ἀρχ. : *Γένος δὲ τῶν Ἰσμαηλιτῶν κτίσει ἄνω καὶ κάτω.* Τελ. : *Καὶ κόφουσιν ἀλλήλως αὐτῶν.*

11. (ff. 273^v - 274) *Χρησμός Λέοντος τοῦ Σοφοῦ περὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.* Ἀρχ. : *Ἴδε θῆτα καὶ δὲ κάππα...* Τελ. : *καὶ ἄλλον πλέον δὲν σᾶς λέγω καὶ ὅσον θέλετε γελαῖτε.* (Λάμπρου, ΛΘ΄ κατάλοιπον, 107, Βέη, Χρησμολόγιον, 227-228, Trapp, *Vulgärorakel*... ὁ.π. σ. 109 - 110)³⁷.

12. (ff. 274 - 277^v) *Καὶ τοῦτο εὖρηται ἐν τινι παλαιῷ βιβλίῳ. Λέοντος τοῦ σοφοῦ βασιλέως αἰνιγμα σὺν Θεῷ ἀγίῳ καὶ προφητεία εἰς τὸ μέλλον τῆς βασιλείας συντεθὲν ὡς μυθικὸν ἐκ τινος μοναχοῦ Λεοντίου ἐκ τῶν συμβόλων ἀνδριάντων τῆς Κωνσταντινουπόλεως.* Ἀρχ. : *Θεὸς τὸ κράτος...* Τελ. : *σὲ τὴν Βαβυλῶνα βασίλισσαν τοῦ κόσμου.* (Πρβλ. Βέη, Χρησμολόγιον, 211 - 212).

13. (ff. 277^v - 278) *Ἔτεροι στίχοι εἰς τὸν νέον βασιλέα.* Ἀρχ. : *Καὶ στῦλος ἀναφανεὶς ἀναβοήσει μέγα...* Τελ. : *καὶ πάλιν ἔξεις Ἐπτάλοφε τὸ κράτος.* (Παραλλαγή τοῦ χρησμοῦ ἀρ. XIII τοῦ Λέοντος. Βλ. Στεφανίτζη, Συλλογὴ, σ. 141, Ch. Gidel - E. Legrand, *Les oracles de l'empereur Léon le Sage...*, *Annuaire de l'Assoc. pour l'encouragement des Études Grecques* 8 (1974) 188, Βέη, Χρησμολόγιον, 224, Trapp, *Vulgärorakel*, σ. 104).

14. (ff. 278 - 279) Ἑρμηνεῖα στοὺς παραπάνω στίχους. Ἀρχ. : *Τούτου οὖν ὡς εἴρηται...* Τελ. : *ἐπὶ τῇ προσκυνήσει αὐτοῦ.* (Βλ. Στεφανίτζη, Συλλογὴ, σ. 141 - 142, Βέη, Χρησμολόγιον, 225).

15. (f. 279^{r-v}) *Στίχοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως.* Ἀρχ. : *Βύζαντος αὐλή ἐστὶ Κωνσταντίνου.* Τελ. : *εὐθέως ὥσπερ κύκλου πρὸς στρουθίον.* (Πρβλ. PG 107, 1149, Στεφανίτζη, Συλλογὴ, σ. 121 - 122, Βέη, Χρησμολόγιον, 244 β΄).

16. (ff. 279^v - 284) Χρησμοὶ τοῦ Λέοντος ΣΤ΄ τοῦ Σοφοῦ. Βλ. παραπάνω.

37. Στὴν ἐκδοσὴ τοῦ Trapp ἐμφανίζεται ὡς συγγραφεὺς τοῦ χρησμοῦ ὁ Μιχαὴλ Ψελλός.

17. (f. 284^v) Ἰδοὺ καὶ ὁ ἄγγελος ὁποῦ ἀνασταίνει τὸν Ἰωάννην ὡς ὄντα νεκρὸν καὶ στέφει ἄνω μὲ τὴν κορώναν καὶ εὐλογεῖ αὐτόν.

Ἀκολουθοῦν ἡ ὑπογραφή τοῦ μητροπολίτου Μελενίκου Θεοφάνη :³⁸ Τοῦ εὐτελοῦς μητροπολίτου Μελενίκου Θεοφάνους τοῦ... ἡγοράσθη παρ' αὐτοῦ οἰκειῶν ἄσπρων ἐν ἀληθείᾳ θ(εο)ῦ α^ω χ^ω ν^ω ζ^ω (= 1657), καὶ ἄλλες μεταγενέστερες σημειώσεις : γενόθη, ἐγεννήθη ὁ γεωργ...

18. (f. 285) Ἰωάννου εὐχαριστία καὶ Κωνσταντίου τοῦ πτωχοῦ ἐπικράτησις. Ἀρχ. : Βλέπω δὲ σύ... Τελ. : οὐκ ἀστοχήσει τῆς ἄνω κληροχίας.

19. (ff. 285^v - 286) Χρησμός ὅστις εὐρέθηκεν ἐν μαρμάρῳ τῷ μεγάλῳ Κωνσταντινουπόλεως (sic) καὶ ταῦτα ὁ ἐν ἀγίοις πατριάρχης κὺρ Σχολάριος σοφῶς ἐξηγήσατο. Ἀρχ. : Τῇ ^τπρώτῃ ^ττῆς ^ιἰνδίκτου... Τελ. : ^θθέλημα ^λἐμὸν ^μπληροῦτε. (Πρβλ. Σ τ ε φ α ν ῖ τ ζ η, Συλλογή, σ. 51 - 54, Β έ η, Χρησμολόγιον, 221 - 222).

Ἀκολουθεῖ ἡ σημείωση : δαλματία ἡ νῦν ζέτα καὶ ἡ σκλαβονία ἰλυρικὸν ὁ ἀδλῶνας ἀραβικὴ γένουβα ἡτταλία ἡ ρώμη ἡπειρος τὰ ἰωάννινα θετταλία ἡ λάρισσος ἀπολωνιάδα ἡ ερισσὸς 1763 ια ἰνδικτιών.

20. (f. 286^v). Διάφορα σημειώματα : θὰ ἐβαπτίσσαμεν... ἡ θάλασσα ἡ κυρία... θε... ἐδόθηκα εἰς τὸ λάζαρο... ρια μαθητῆς ἡμέρα δευτέρα 1731 ἡ ἂ... ἐγενήθη μερὰ σαβᾶτο καὶ τοῦ δὴλ...

38. Διετέλεσε μητροπολίτης Μελενίκου μεταξύ 1654 - 1658. Βλ. V l a c h o s, σ. 87.